

Костюк О.Ю.

ПРОБЛЕМА РЕЛІГІЙНОЇ ОСВІТИ НА ВОЛИНІ У СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті аналізується стан дослідження проблеми релігійної освіти на Волині у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі.

The state of religious education study in Volyn in native and foreign literature is analyzed in the article.

Духовна пам'ять українського народу є надзвичайною цінністю. Вона зберігає універсальні життєві принципи і є архетипною емоційно-смісловою формою. Ця форма відтворюється наступними поколіннями в процесі їх духовного і психічного розвитку. На ґрунті етнодуховної пам'яті найкращі представники народу набувають особистого духовного і морально-психологічного досвіду, вивільняються з-під впливу догм і виходять на шлях самопізнання, вільної духовної творчості. І цей досвід, що примножується віками, формує етнодуховну культуру, яка є "важливим чинником становлення народного характеру, національної культури, розкріпачення мислення, примноження інтелектуального потенціалу суспільства" [8].

Таким чином, вивчення історії становлення та розвитку релігійної освіти Волині, яка на терені східнослов'янських держав є одним із найдревніших регіонів, а її виразна самобутність збереглася і до нашого часу, допоможе глибше зрозуміти освітні процеси, які відбувалися на Україні у ХІХ ст. Волинська, як і Галицька земля, здавна були форпостом східнослов'янської освіти та культури на Заході Руси-України. Як зазначає академік І. Крип'якевич, "через неї культурні впливи переходили до східних слов'ян і навпаки" [11].

Саме тому непересічна історія міст та сіл Великої Волині, їх місце і роль у контексті розвитку релігійної освіти, культури та національного відродження України завжди були в полі зору дослідників і краєзнавців усіх часів. Історію релігійної освіти Волинського краю досліджували М. Биков, М. Ковальський, М. Максимович, М. Манько, А. Новосілецький, І. Огієнко, В. Рожко, М. Теодорович, А. Хойнацький, А. Хотовицький.

Найбільш яскраво інтерес до проблеми становлення та розвитку релігійної освіти Волині виявився в другій половині XIX – на початку XX ст. Саме у цей період з'явилися численні праці вітчизняних вчених: М. Барсова, М. Бикова, І. Липського, С. Родевича, М. Теодоровича, Ф. Четиркіна, присвячені історії заснування релігійних навчальних закладів, започаткувалися наукові засади її вивчення.

Вивчення проблеми історії релігійної освіти було неможливим у роки панування радянської влади. Однак із здобуттям Україною незалежності у 1991 р. і особливо на початку третього тисячоліття, коли у суспільстві спостерігається посилення впливу релігії на розвиток не лише соціальних і культурних процесів, а й на суспільно-політичне життя країни, все більше науковців звертаються у наукових аналізах до теми духовності, релігії. Адже саме осмислення місця і ролі різних конфесій у житті українського народу дає можливість зрозуміти не лише події минулого, але й краще оцінити сьогодення. Диспути, що точаться навколо проблеми відродження національної культури і формування християнської моралі в сучасній Україні, ґрунтуються, безперечно, на цілком конкретних явищах і подіях. Реальним проявом відродження є сам факт можливості проведення дослідження з питань розвитку релігійної освіти, що було цілком неможливо ще за недавніх часів.

Отже, наприкінці XX – на початку XXI ст. з'явилися дослідження, присвячені проблемі вивчення історії регіональної освіти в Україні. Зокрема М. Євтух дає аналіз суспільно-економічного, політичного та культурного стану українських земель кінця XVIII – першої половини XIX ст. [5]. Характеризуючи становлення системи освіти в Україні наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст., М. Євтух зазначає, що у вказаний період в Україні сформулювалася

система освіти, яка в основному відповідала тій, що існувала в Російській імперії. Однак українське населення не мало змоги навчати своїх дітей у державних школах, оскільки заклади мали становий характер.

Досліджуючи стан освіти на Правобережній Україні, М. Євтух відзначає, що ці землі перебували в досить специфічних умовах, пов'язаних із частою зміною держав, до складу яких вони входили. Змінювалися окупанти, але незмінним залишалося прагнення кожного з них асимілювати та денационалізувати українське населення. Освіта ж повинна була стати, і це цілком зрозуміло, головним знаряддям денационалізації [5].

Слід відзначити наукові дослідження, які розкривають окремі аспекти розвитку релігійної освіти на Волині таких сучасних вчених, як Н. Бовсунівська [1], О. Борейко [2], С. Бричок [3], Т. Джаман [4], Л. Єршова [6], С. Жилук [7], С. Коляденко [9], М. Костюк [10], Н. Кротік [12], В. Омельчук [13], Н. Рудницька [14], Н. Сейко [15], О. Суліменко [16], Г. Шпиталенко [17], С. Шульга [18].

Зокрема, у роботі С. Бричок "Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття)" проаналізовано стан матеріальної бази та організації навчально-виховного процесу в церковнопарафіяльних школах Волинської губернії у другій половині XIX – 20-ті рр. XX ст. Автором здійснено порівняльний аналіз навчальних планів церковнопарафіяльних та міністерських початкових шкіл і доведено, що виховний процес у церковнопарафіяльних школах Волинської губернії здійснювався спільно церквою, сім'єю, громадськістю і ґрунтувався на релігійних засадах, загальнолюдських та національних цінностях через зміст освіти, у позаурочній та позакласній діяльності [3].

У дисертаційному дослідженні В. Омельчук "Розвиток освіти на Волині другої половини XIX – початку XX ст." вказано на роль православного духовенства у розвитку освіти на Волині та зазначено, що культурно-освітній розвиток, який відбувався на Волині, пов'язаний з діяльністю родин священиків Кульчинських, Шумовських, Рафальських, Хойнацьких, Річинських. В. Омельчук зазначає, що поширенню просвітництва на Волині у другій половині XIX ст.

особливо сприяли архієреї Почаївської лаври. Тривалий час Волинське духовенство поширювало грамотність серед населення через свої церковні організації – братства.

Автором також підкреслюється, що найбільш поширеним педагогічним явищем, яке сприяло розповсюдженню початкової освіти у Волинській губернії, були церковнопарафіяльні школи. Враховуючи те, що освіта у Волинській губернії майже до другої половини XIX ст. розвивалася в умовах відсутності середніх і вищих навчальних закладів, діяльність церковнопарафіяльних шкіл відіграла на той час особливу роль, насамперед у напрямку ліквідації масової неграмотності серед простого люду [13].

Заслуговує на увагу наукове дослідження О. Борейка “Просвітницько-педагогічна діяльність громадських товариств Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.)”, в якій автор вирізняє громадські товариства, які сприяли розвитку духовного життя населення Волині, здобутті ним початкової освіти [2]. Він зазначає, що у кінці XIX ст. набули розвитку громадські організації релігійного характеру, які спрямували свою роботу на підвищення методичного рівня вчителів, удосконалення навчальних програм, відкриття за власні кошти та за рахунок пожертвувань церковнопарафіяльних шкіл.

У дисертації “Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття) Л. Єршова проаналізувала чинники становлення та розвитку жіночої освіти на Волині. У роботі автором було вказано на особливості функціонування жіночих навчальних закладів Міністерства народної освіти, охарактеризовано спеціальну та позашкільну освіту жінок, специфіку змісту навчально-виховного процесу в жіночих навчальних закладах духовного відомства [6].

Окрім аспекти розвитку релігійної освіти національних меншин (польської, єврейської, німецької та чеської), які входили до складу населення Волинської губернії, висвітлювали у наукових працях чимало науковців. Зокрема, аналіз про стан польської релігійної освіти подає Н. Сейко у кандидатській дисертації “Педагогічні та етносоціологічні засади польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905-1938 рр.” Авторка стверджує, що першою формою організації польських навчальних закладів на Волині стали єзуїтські школи та колегіуми, а після заборони діяльності

ордену єзуїтів (1773 р.) їх освітні інституції були передані іншим католицьким та уніатським орденам. Н. Сейко зазначає, що розвиток польських освітніх інституцій середини ХІХ ст. пов'язаний з просвітницькою діяльністю відомих польських освітніх діячів: А. Чарторійського, Т. Чацького, Ю. Ілінського [15].

У дисертаційних дослідженнях істориків М. Костюка "Німецька колонізація на Волині (60-ті роки ХІХ ст. – 1914 р.)" та О. Суліменко "Німці Волині (кінець ХVІІІ – початок ХХ століття)" проаналізовано суспільно-політичні, економічні та культурні чинники, які впливали на становлення освіти в німецьких колоніях на Волині. М. Костюк характеризує німецьку громаду волинських міст як міцну за своїм матеріальним становищем, високо освічену та активну в культурно-громадській діяльності. У роботі зазначається, що головною ознакою духовного життя німецького населення Волині була його глибока релігійність, де лютеранство було основною протестантською конфесією волинських німців [10; 16].

Проблема освіти євреїв України у 20-30-х рр. ХХ ст. було предметом розгляду в історико-педагогічному дисертаційному дослідженні Н. Кротік. Авторка наголошує, що визначальним у діяльності єврейської етнонаціональної школи 20-30-х рр. ХХ ст. був мовний компонент; особливості розвитку єврейської освіти в досліджуваній період полягали в тому, що вона практично заново відновлювалася після єврейських погромів [12].

Н. Рудницька у кандидатській роботі "Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у ХІХ – на початку ХХ ст." проаналізувала соціально-економічні, суспільно-політичні та правові умови, які впливали на розвиток єврейської релігійної освіти. Авторка дійшла висновку, що становлення і розвиток освіти відбувалися в умовах політики асиміляції євреїв у конгломераті поневолених народів Російської імперії, тотального контролю і керівництва освітою з боку царського уряду [14].

Змістовний фактологічний матеріал про виникнення та діяльність громадсько-політичних та культурно-освітніх організацій чеської меншини на Волині зібрано у науковій роботі "Чеська община на Волині в 20-30-ті рр. ХХ століт-

тя” С. Шульги. У дослідженні проаналізовано політичні та соціально-економічні передумови чеських еміграційних рухів на Волинь у другій половині XIX ст., зроблено соціальне структурування чеського населення, досліджено виникнення та діяльність культурно-освітніх товариств чеської спільноти на Волині [18].

Заслугують на увагу наукові дослідження сучасних польських учених. Так, у XX ст. польським вченим Лешекком Заштовтом було підготовлене фундаментальне видання про розвиток освіти на землях, приєднаних до Російської імперії після поділів Речі Посполитої [20]. Предметом його дослідження стало шкільництво, яке було організовано поляками та католицьким духовенством на українських та литовських землях. Польське шкільництво, яке було під опікою католицького духовенства, докладно проаналізував у другому томі праці “Польське шкільництво на литовсько-руських землях: 1803-1832 рр.”, Данієль Бовуа. Цей матеріал присвячений початковим та середнім школам, які в основному засновані білим римо-католицьким духовенством та чернечими орденами [19].

Отже, аналіз вищезазначених наукових робіт свідчить про те, що в більшості з них виділено лише окремі аспекти становлення та розвитку релігійної освіти Волині. Сучасна українська історіографія нараховує незначну кількість праць, що віддзеркалюють тенденції та суперечності процесу становлення та розвитку релігійної освіти на Волині у XIX – поч. XX ст., і потребує системного аналізу та спеціального дослідження. Об’єктивне вивчення культурно-освітніх процесів, пов’язаних з діяльністю навчальних релігійних закладів, сприятиме неупередженому погляду в минуле, поповненню історіографії становлення та розвитку релігійної освіти новими дослідженнями, що підтверджує зростання інтересу науковців до пошуку в цьому напрямі.

Література

1. Бовсунівська Н. М. Розвиток шкільної музичної освіти на Волині (кінець XIX – поч. XX ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Житомирський державний ун-т. ім. Івана Франка, – Житомир, 2004. – 19 с.
2. Борейко О. М. Просвітницько-педагогічна діяльність гро-

мадських товариств Волині (др. пол. XIX- поч. XX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка – Житомир, 2004. – 20 с.

3. Бричок С. Б. Церковнопарафіяльні школи в системі початкової освіти на Волині (друга половина XIX – 20-ті рр. XX століття): Автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка – Житомир, 2005. – 20 с.

4. Джаман Т. В. Розвиток народної освіти на Волині (XVIII – XIX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.01 / Тернопільський педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 1999. – 20 с.

5. Євтух М. Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні (кінець XVIII – першої половини XIX століття): Автореф. дис. ... докт. пед. наук у формі наук. доповіді: 13.00.01 / Київський університет ім. Т. Шевченка – К., 1996. – 70 с.

6. Єршова Л. М. Розвиток жіночої освіти на Волині (кінець XVIII – початок XX століття): Монографія. – Житомир: "Полісся", 2006. – 488 с.

7. Жилюк С. І. Російська церква на Волині у 1793-1917 рр. – Житомир: "Жур фонд. Редакція газети "Клич", 1996. – 173 с.

8. Кафарський В. Нація і держава: Культура, Ідеологія, Духовність. – Івано-Франківськ: Плай. – 1999. – 336 с.

9. Коляденко С. М. Зміст та організація діяльності Кременецького ліцею як осередку освіти на Волині (1805 – 1933 рр.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1998. – 16 с.

10. Костюк М. П. Німецька колонізація на Волині (60-ті роки XIX ст. – 1914 р.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський державний ун-т ім. Івана Франка. – Л., 1998. – 16 с.

11. Крип'якевич І. П. Галицько-волинське князівство. – К.: Національна думка, 1984. – 173 с.

12. Кротік Н. Л. Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20-30 рр. XX століття): Автореф. дис... канд. пед. наук. 13.00.01 / Житомирський державний університет імені Івана Франка – Житомир, 2007. – 20 с.

13. Омельчук В. В. Розвиток освіти на Волині (др. пол. XIX – поч. XX ст.): Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 20 с.

14. Рудницька Н. В. Становлення і розвиток системи освіти євреїв на Волині у XIX – на початку XX століття: Автореф. дис... канд. іст. наук. 07.00.01 / Запорізьський держ. ун-т. – Запоріжжя, 2002. – 20 с.

15. Сейко Н. Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині у 1905 – 1938

рр.: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. – К., 1999. – 195 л.

16. Суліменко О. Г. Німці Волині (кінець XVIII – початок XX ст.): Автореф. канд. іст. наук: 07.00.05 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 16 с.

17. Шпиталенко Г. А. Соціально-економічне і духовне життя чехів Волині (друга половина XIX – початок XX ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2003. – 19 с.

18. Шульга С. А. Чеська община на Волині в 20-ті-30-ті роки XX століття: Дис... канд. іст. наук: 07.00.01/ Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк. – 195 с.

19. Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich: 1803-1832. – Lublin, 1991. – Т. II: Szkoły podstawowe i średnie. – 460 s.

20. Zastowt L. Kresy 1832-1864. Szkolnictwo na ziemiach Litewskich i Ruskich dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa, 1997. – 452 s.